

देविका तिमिल्सिनाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको

दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

ईश्वरी प्रसाद पौडेल

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६८

शोध निर्देशकको मन्तव्य

नेपाली एम. ए. (शैक्षिक वर्ष २०६४-६६) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी ईश्वरी प्रसाद पौडेलले देविका तिमिल्सिनाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६८ । ०३ ।

शोध निर्देशक

सहप्रा.डा. जीवेन्द्र देव गिरी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर
काठमाडौं

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र ईश्वरी प्रसाद पौडेलले स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको देविका तिमिल्सिनाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम
(नि. विभागीय प्रमुख)

सहप्रा. डा. जीवेन्द्र देव गिरी
(शोध निर्देशक)

सहप्रा. हेमनाथ पौडेल
(बाह्य परीक्षक)

मिति: २०६८/०३/

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत देविका तिमिल्सिनाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु सहप्रा.डा. जीवेन्द्र देव गिरीको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यस्तताका बावजुत आवश्यक सुझाव तथा निर्देशन दिँदै प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याउन सहयोग गर्नु हुने आदरणीय शोध निर्देशक गुरुप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्नका लागि अनुमति प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.राजेन्द्र सुवेदी र नेपाली विभागप्रति म आभार प्रकट गर्दछु ।

विभिन्न व्यावहारिक समस्याहरूको समाधान गर्दै मलाई यस अवस्थासम्म ल्याइ पुऱ्याउन दिलोज्यान दिएर लाग्नु हुने मेरी ममतामयी माता गंगा देवी पौडेल र पूज्य पिता बुद्धिनाथ पौडेलप्रति म हार्दिक सम्मान व्यक्त गर्दछु । विभिन्न समस्याको निराकरण गर्दै मेरो अध्ययनमा चासो राख्ने भाइहरू आनन्द र अच्युतमका साथै बहिनी अस्मिताप्रति हृदयतः साधुवाद छ ।

मेरो यस शोधकार्यलाई पूर्ण गर्न विभिन्न सामग्री उपलब्ध गराई आवश्यक सूचना समेत प्रदान गर्नु हुने आदरणीय शोध नायक देविका तिमिल्सिना र वहाँको परिवारप्रति म कृतज्ञ छु ।

यस शोध लेखनमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सल्लाह दिने साथीहरू डिल्ली, विजय, योगेन्द्र, यज्ञ, दीपक, शेषकान्त र देवीको सहयोग मेरा लागि स्मरणीय रहने छ । यस शोधकार्य सम्पन्न गर्न आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयका कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद छ । यसै गरी यस शोधपत्रलाई शुद्धताका साथ टड्कण गरि दिनु हुने सचिन महर्जनलाई धन्यवाद छ ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति: २०६८/०३ /

शैक्षिक शत्रु : २०६४/६६

ईश्वरी प्रसाद पौडेल

विषयसूची

क्र.सं.	पृष्ठसङ्ख्या
पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय	१-४
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	३
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.८ शोधविधि	४
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	४
दोस्रो परिच्छेद : देविका तिमिल्सिनाको जीवनीको अध्ययन	५-१४
२.१ जन्म र जन्मस्थान	५
२.२ बाल्यकाल	५
२.३ उपनयन संस्कार	५
२.४ शिक्षादीक्षा	६
२.४.१ प्रारम्भिक शिक्षा	६
२.४.२ उच्च शिक्षा	६
२.५ दाम्पत्य जीवन र पारिवारिक स्थिति	७

२.५.१ विवाह र सन्तान	७
२.६ आर्थिक अवस्था	७
२.७ बसोबास र आजीविका	८
२.८ भ्रमण	९
२.९ रुचि तथा स्वभाव	९
२.१० सम्मान तथा पुरस्कार	१०
२.११ लेखन	१०
२.११.१ लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	१०
२.११.२ लेखन कार्य	१२
२.११.३ उपनाम राख्नुको कारण	१२
२.१२ सुखदुःखका क्षणहरू	१३
२.१३ जीवन दर्शन	१३
तेस्रो परिच्छेद:देविका तिमिलिसनाको व्यक्तित्वको अध्ययन	१५-२५
३.१ पृष्ठभूमि	१५
३.२ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू	१५
३.२.१ निजी व्यक्तित्व	१६
३.२.१.१ बाह्य व्यक्तित्व : शारीरिक आकार प्रकार	१६
३.२.१.२ आन्तरिक व्यक्तित्व : शील स्वभाव, आचरण र प्रवृत्ति	१७
३.२.२ सार्वजनिक व्यक्तित्व	१७
३.२.२.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	१८
३.२.२.१.१ कथाकार व्यक्तित्व	१८

३.२.२.१.२ कवि व्यक्तित्व	१८
३.२.२.१.३ संस्मरणकार व्यक्तित्व	१९
३.२.२.१.४ निबन्धकार व्यक्तित्व	१९
३.२.२.१.५ सम्पादक व्यक्तित्व	२०
३.२.२.१.५.१ साहित्यिक पुस्तक तथा पत्र पत्रिकाको सम्पादन	२०
३.२.२.१.५.२ साहित्येतर पुस्तक तथा पत्र पत्रिकाको सम्पादन	२०
३.२.२.१.६ अन्तर्वार्ताकार व्यक्तित्व	२१
३.२.२.२ साहित्येतर व्यक्तित्व	२२
३.२.२.२.१ सामाजिक व्यक्तित्व	२२
३.२.२.२.२ जागिरे व्यक्तित्व	२२
३.२.२.२.३ बहुभाषी व्यक्तित्व	२३
३.२.२.२.४ राजनीतिक व्यक्तित्व	२३
३.२.२.२.५ मिलनसार व्यक्तित्व	२४
३.२.३ जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बिच अन्तःसम्बन्ध	२५
चौथो परिच्छेद : देविका तिमिल्सिनाको कृतित्वको अध्ययन	२६-१४३
४.१ 'मृत्यु दोस्रो पुस्ताको' कथा सङ्ग्रहका कथाहरूको विश्लेषण	२८
४.१.१ 'फेरि उही संघार' कथाको विश्लेषण	२९
४.१.२ 'मृत्यु दोस्रो पुस्ताको' कथाको विश्लेषण	३५
४.१.३ 'जागिर' कथाको विश्लेषण	३९
४.१.४ 'शहर सडकमा' कथाको विश्लेषण	४३
४.१.५ 'सम्पत्ति' कथाको विश्लेषण	४७

४.१.६ 'आफैँभित्र खोज्दा' कथाको विश्लेषण	५१
४.१.७ 'एउटा प्रश्न' कथाको विश्लेषण	५५
४.१.८ काशीराम' कथाको विश्लेषण	५९
४.१.९ 'वर्तमान' कथाको विश्लेषण	६४
४.१.१० 'नयाँ पर्दाभित्रको उही दृश्य' कथाको विश्लेषण	६७
४.२ 'सीमाहीन सीमा' कथा सङ्ग्रहका कथाहरूको विश्लेषण	७१
४.२.१ 'वादी/प्रतिवादी' कथाको विश्लेषण	७१
४.२.२ 'अन्सारी' कथाको विश्लेषण	७५
४.२.३ 'अन्यौल' कथाको विश्लेषण	८०
४.२.४ 'अर्को उज्यालोको खोजीमा' कथाको विश्लेषण	८४
४.२.५ 'विविध' कथाको विश्लेषण	८८
४.२.६ 'सीमा' कथाको विश्लेषण	९१
४.२.७ 'संस्कृति' कथाको विश्लेषण	९६
४.२.८ 'क्यालेन्डर' कथाको विश्लेषण	१००
४.२.९ 'जात्रा' कथाको विश्लेषण	१०३
४.२.१० 'शिवलाल' कथाको विश्लेषण	१०७
४.३ फुटकर रचनाहरूको विश्लेषण	११०
४.३.१ फुटकर कविताहरूको विश्लेषण	१११
४.३.१.१ 'मान्छे अर्थात जनता' कविताको विश्लेषण	१११
४.३.१.२ 'अझै रात असुरक्षित छ' कविताको विश्लेषण	११३
४.३.१.३ 'कसको कविता सुनाऊँ ?' कविताको विश्लेषण	११५

४.३.१.४ 'दोहन जारी छ' कविताको विश्लेषण	११७
४.३.१.५ 'काम र कर्तुतहरू' कविताको विश्लेषण	११९
४.३.२ फुटकर कथाहरूको अध्ययन	१२१
४.३.२.१ 'आगो' कथाको विश्लेषण	१२१
४.३.२.२ 'बुद्धि' कथाको विश्लेषण	१२५
४.३.२.३ 'सम्बन्ध' कथाको विश्लेषण	१२९
४.३.२.४ 'उमा' कथाको विश्लेषण	१३२
४.३.२.५ 'मूल्यहीन अस्मिता' कथाको विश्लेषण	१३५
४.३.३ फुटकर संस्मरणहरूको अध्ययन	१४०
४.३.३.१ 'पारिजात दिदीसँगका क्षणहरू' संस्मरणको अध्ययन	१४०
४.३.३.२ 'बूढो हुने रहर नपुग्दै' संस्मरणको अध्ययन	१४०
४.३.४ फुटकर निबन्धको अध्ययन	१४१
४.३.४.१ 'कुन दर्जाको मान्छे हो' निबन्धको अध्ययन	१४१
४.३.५ फुटकर अन्तर्वार्ताहरूको अध्ययन	१४२
४.३.५.१ 'रमेश विकलसँग' अन्तर्वार्ताको अध्ययन	१४२
४.३.५.२ 'आनन्द देव भट्टसँग' अन्तर्वार्ताको अध्ययन	१४३
पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार	१४४-१४८
५.१ सारांश	१४४
५.२ निष्कर्ष	१४७
५.३ भावी अध्ययनका लागि सम्भावित शीर्षक	१४८

तालिका सूची

फुटकर रचनाहरूको तालिका

तालिका सङ्ख्या १, कविता	पृ. २६
तालिका सङ्ख्या २, कथा	पृ. २७
तालिका सङ्ख्या ३, संस्मरण	पृ. २७
तालिका सङ्ख्या ४, निबन्ध	पृ. २८
तालिका सङ्ख्या ५, अन्तर्वार्ता	पृ. २८
परिशिष्ट क शोधनायकसँग गरिएका प्रश्नहरूको सूची	
परिशिष्ट ख शोध नायकको तस्विर	

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

अप्र.	अप्रकाशित
आई.ए.	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस
एम.ए	मास्टर अफ आर्टस
एस.एल.सी.	स्कूल लिभिड सर्टिफिकेट
चौम	चौथो महाधिवेशन
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्व विद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
नेकपा एमाले	नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी एकीकृत मार्क्सवादी लेनिनवादी
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
बी.ए.	ब्याचलर अफ आर्टस
वि.सं.	विक्रम सम्बत्
सम्पा.	सम्पादक